

HALK ANLATILARININ EPİK KURALLARI

Axel OLRIK

Ünlü Danimarkalı halkbilimci Axel Olrik'in bu yazısı ilk olarak 1909 yılında Zeit Schrift für Deutsches Altertum dergisi c. 51 s. 1-12'de "Epische Gesetze der Volkedichtung" adıyla yayınlandı.

Halkbilimi araştırmaları alanında en yeni gelişmeler daha çok, bir dizi son derece uzmanlaşmış çalışmaya dayanıyor. Bu gibi uzmanlaşmış çalışmaların artacağından umutluyum, fakat aynı zamanda dikkatimizi daha genel sorulara yöneltmemiz gerektiğine de inanıyorum. Bize gerekli olan, bir halkbilimi araştırması yöntemi, bir Sage biyolojisidir.

Bu gibi sorularla bir süredir ilgilenmekteyim ve Kopenhag Üniversitesi'ndeki seminerlerde yetenekli çalışma arkadaşları buldum. Bu alandaki çalışmalarımın hepsini sunmayacağım; şimdilik bir biyolojik öğeler örneklerimi sunmak uygun olabilir.¹

Halk anlatılarıyla ilgilenen herhangi bir kimse uzaktaki bir halkın edebiyatını okuyunca, bu halk ve onun geleneksel anlatıları o kimseye şimdiye kadar tamamen yabancı olsa bile, bu anlatılarla daha önce karşılaşmış gibi bir duyguya kapılır.

Bu tanışıklığı açıklamak için iki etken ileri sürülür:

(1) İlkel insanın ortak zihin özelliği ve

(2) Bu özelliğe uygun olan doğa kavramı ve ilkel mitoloji.

Fakat bu mesele bu kadar kolaylıkla kesip atılamaz. Çünkü, bizi en çok çarpan, anlatıdaki dünya kavrayışının aşına olması değil, bazı hikâyeye özgü

ayrıntılarla da tanışık olmamızdır. Örneğin, niçin en küçük kardeş en talihlidir? Dünyanın veya insanın yaratılışı Eski ve Yeni Dünyanın çeşitli hakları arasında niçin tam üç aşamada olur?

Yalnızca bir masal (märchen) biyolojisi veya sadece bir mit sınıflaması elde etmek için değil, fakat sage adını verdiğimiz daha geniş bir kategori üzerinde daha sistemli bir bilim elde etmek için bu yaygın benzerlikleri bir araya getirmeye çalışalım. Bu kategori, mitleri, türküleri, kahramanlık destanlarını ve yerel efsaneleri kapsar. Bütün bu Sage biçimlerinin meydana getirilmesinde ortak olan kurallara halk anlatılarının epik kuralları diyebiliriz. Bu kurallar tüm Avrupa halk edebiyatına ve hatta daha uzaklara bile uygulanabilir. Bu kuralların her yana uzanan benzerliğine karşı, ulusal özellikler sadece ağız farklılıklarına benzemektedir. Hatta halk anlatılarının geleneksel kategorilerine bile Sage yapısının bu genel ilkeleri ege-men olmuştur. Bu ilkelere "kural" diyebiliyoruz, çünkü bu ilkeler sözlü edebiyatın yaratma özgürlüğünü yazılı edebiyatımızda olduğundan çok değişik ve daha katı bir biçimde sınırlamaktadır.

Önce sizce en iyi bilinen kural belirteceğim. Sage birdenbire başlamaz ve birdenbire bitmez. Bu ilkeye Giriş Kuralı (Das Gesetz des Einganges) ve Bitiriş Kuralı (Das Gesetz des Abschlusses) diyebiliriz. Sage durgunluktan coşkunluğa doğru giderek başlar ve çoğu zaman başlıca kişilerinden birinin başına gelen bir felâketi içeren sonuç olayından sonra coşkunluktan durgunluğa giderek biter. Örneğin, destan, Roland'ın son nefesi ile sona ermez. Sona ermeden

önce kılıç tutan elin sıkılan yumruğun gevşemesi, kahramanın gömülmesi, intikam alınması, sevilenin tüzüntüsünden ölünmesi ve hainin idamı gereklidir. Daha uzun anlatılar bu gibi bir çok durak noktalarını gerektirir; kısa bir anlatı için sadece bir durak noktası yeterlidir. Yüzlerce halk türküsü, âşıkların ölümü ile değil, fakat onların mezarı üstünde filizlenen iki gül fidanının dallarının bir-biri içine girmesi ile sona erer. Binlerce efsanede ana konuya ek olarak ölünün intikamının alınması veya canının cezalandırılmasını bulunabilir. Bitiriş, çoğu zaman konunun o yöreye özgü bir devamı biçimini alır. Harap şatodaki hayalet, höyüğün tarifi, öldürülenin hayata dönüşü ve benzerleri. Son durgunluk öğesinin, sürekli olarak yeniden ortaya çıkması, bunun sadece anlatıcının isteğine bağlı olmadığını fakat bir epik kuralın zorlayıcı etkisi ile belirlendiğini gösterir.

Kopenhag'daki seminerlerden birinde, bu kurala, uymayan istisnaların var olup olmadığını bilmek isteyen bir meslektaş, hepsi de büyüden kurtuluşla sona eren bir sürü Danimarka masalı okudu. Burada, diğer yerlerden daha fazla olarak ani bir bitiş bekliyebilirdik fakat masal hiçbir zaman "kız özgür bırakıldı" sözüyle bitmez. Bazen, büyüden kurtulduktan hemen sonra masal, peşine eklenmiş yeni bir epizotla devam eder. Çoğu zaman masalın en gergin veya en felaketli noktasından sonra, ikinci derecedeki bir kahramanın kurtuluşuyla veya gelecek olayların belirtilmesiyle karşılaşılır. Ve eğer masalı sürdürmek için başka olanak yoksa masalci gerilimi gidermek için her zaman uzun bir alaycı kapanış kalıbını masalın sonuna ekler. Sanki masalın çıplaklığını örtmek istemiş gibi ona incir yaprağı takar. Böylece Bitiriş Kuralı değişmez olarak Sage'nin çeşitli biçimlerinde yer alır.

Ancak, halk anlatıları dünyasında bu kuralın dışına çıkan hiçbir örnek olmadığı söylenemez. İspanyol baladlarında kişi ani başlayış ve ani bitişle karşılaşılabilir. Örneğin esir, oturmakta ve ölümlü beklemektedir fakat -şarkının en son mısrasında- kralın kızı, kurtarıcı

olarak kapıyı açar. Ama, esasında edebî olan bu alanda böyle olaylara sık sık rastlanması, bunun gerçek halk şiirinde bulunmayan fakat çağdaş edebiyatta çok iyi bilinen yani bir şiirsel etki olduğunu göstermeye yeterlidir.

Sage yapısının bir diğer önemli ilkesi de **Yineleme Kuralı (Das Gesetz der Wiederholung)**dur. Edebiyatta yinelemeden başka konuya önem kazandıracak birçok araç vardır. Örneğin, bir şeyin boyutları ve önemi o şeyi ayrıntılarına inerek anlatma derecesine göre verilmeye çalışılır. Buna karşılık halk anlatıları bu tam anlamıyla ayrıntılara inme tekniğinden yoksundur ve zaten pek ender olan tasvirle de çok kısa oldukları için konuya önem kazandıran etkili bir araç olamazlar. Geleneksel sözlü anlatımımızda yalnız bir seçenek vardır; yineleme. Bir genç üç gün arkası arkaya devler bölgesine gider ve her gün bir dev öldürür. Bir kahraman billür dağa üç kere atla çıkmak ister. Üç müstakbel âşık bir gece bir kız tarafından büyü ile hareketsiz bırakılır. Anlatıda, ne zaman çarpıcı bir sahne ortaya çıksa durum olayın akışını kesmeyecek şekilde uygunsa, sahne yinelenir. Bu sadece gerilimi sağlamak için değil, aynı zamanda anlatının boşluklarını doldurmak için de geçerlidir. Yineleme, bazen gerilimi arttırıcı, bazen basittir. Ama, önemli olan, Sage'nin yineleme olmadan tam olarak kendi biçimini kazanamayacağıdır.

Yineleme hemen her zaman üç sayısına bağlıdır. Fakat üç sayısı aynı zamanda kendi başına bir kuraldır. Hepimizin bildiği gibi üç sayısı masalda ve mitlerde ve hatta basit yerel efsanelerde sayısız kez ortaya çıkar; fakat üç sayısının yüz binlerce halk geleneklerinde de karşımıza en sık çıkan sayı olduğu yeteri kadar açıklıkla ortaya konmadı. Yedi, oniki ve bazen başka sayılar da ortaya çıkar doğal olarak, fakat bunlar sadece toplam soyut nicelikleri belirtmek için kullanılır. Üç, geleneksel anlatılarda karşılaşılan insan ve nesnelere en yüksek sayısıdır. Hiçbir şey halk anlatılarını çağdaş edebiyattan ve gerçeklerden üç sayısı kadar ayıramaz. Bir halkbilim-

cisi üç sayısıyla karşılaşınca Alpleri gözleri önüne getiren bir İsviçre'linin yaptığı gibi "şimdi yurdumdayım" diye düşünecektir.

Fakat tüm halk anlatıları dünyası **Üçler Kuralı** (*das Gesetz der Dreizahl*)na uymaz. Hint hikâyelerinde, özellikle edebî masallarda, onun yerini **Dörtler kuralı** (*das Gesetz der Vierzahl*) alır. Bu hint halkının dinî kavramları nedeniyle böyledir. Hindistan'da, hayatın gerçek doğgunluğunu yansıtmaya eğilimiyle, üç sayısından tamamen kaçınılan geleneksel sözlü masal derlemeleri vardır. Burada araştırmacı üç sayısının bir zamanlar var olduğunu, fakat onun anlatıcı tarafından bir kenara atıldığını görebilir. Ama üç sayısı halk geleneklerinin büyük bir bölümünde—eski Yunan, Kelt, Alman—ve ilkelliğin görünüşünü taşıyan masal, mit, ritüel ve efsane gibi bütün türlerle inatla korunmuştur. Üçler kuralı, halk gelenekleri dünyasında, yüzlerce ve binlerce yıllık insan kültürü arasından geniş bir orak kesigi gibi uzanmaktadır. Sâmî ve ondan da fazla Arî kültürü bir egemen gücün etkisi altındadır. Bu kuralın egemenliğinin temeli bütün son kazılara ve buluşlara rağmen tarih öncesinin karanlığında kaybolmuştur. Buna karşın bu egemenliğin, daha fazla gerçeklik isteyen zihinsel istekler karşısında yenilerek son bulunduğu noktayı gözlemleyebiliriz.

Homeros'ta bu kural, karakterler üzerindeki etkisini yitirmiştir. Ve bu bir eylemin kaç kez yapıldığı gibi ikinci derecede önemli ayrıntılarla sınırlandırılmıştır. Achilleus tarafından kovalanan Hector, Troya etrafında, üç kere döner. Bu, aynı zamanda zayıflamış bir biçimde Danimarka halk türkülerinde de bulunur. Büyük Edda'nın kahramanlık türkülerinde üç sayısından bir yerde kaçınılır, fakat mitolojik şarkılarda bu gerçekten büyük rol oynar. İzlanda aile destanları bir adım daha ileri gitmekte ve üçlerden yoksun olduğu için çağdaş görünmektedir. Sadece İzlanda sınırları dışında bir yere ait olan tek destan (İsfir-ding'in *Hawardssaga'sı*) eski geleneği sürdürmektedir. Klasik antik çağda ve

özellikle Ortaçağ Avrupası'nda, anlatılmanın, kişinin gerçekçi bir anlatım veya olağanüstü süslemeler istemesine göre belli bir tutarsızlık göstererek kendilerini hasıl yavaş yavaş üç sayısından uzaklaştırdığını görebiliriz. Sonuç her zaman üç sayısının yok olmasıdır.

Gerçek halk anlatılarında, veya daha açıkçası, geleneksel olarak üç sayısının etkisi altında olan anlatılar evreninde **Üçler Kuralı** yıkılmaz egemenliğini sürdürür. Sihirli yüzük masalının 150 veya 200 versiyonu önümüzde durmaktadır. İstisnasız olarak burada üç sihirli armağan ortaya çıkmaktadır. Sadece yazılı bir versiyonda masalda sadece iki armağan vardır.² Böylece üçler kuralı tartışılmaz üstünlüğünü sözlü versiyonlarda sürdürmektedir.

Şimdi diğer sayılardan söz edeceğim. İki, aynı zamanda ortaya çıkan en yüksek kişi sayısıdır. Aynı zamanda ortaya çıkan üç kişiden her birinin kendi kişilikleriyle rol alması geleneğin bozulması demektir. **Bir Sahnede, İki Kuralı** (*das Gesetz der scenischen Zweiheit*), katı bir kuraldır. Siegfried'in ejderha ile savaşı buna bir örnektir. Bütün anlatı boyunca sadece iki kişi aynı sahnede ortaya çıkar. Siegfried ve Regin, Siegfried ve annesi, Siegfried ve Odin, Siegfried ve Fafnir, Siegfried ve kuş, Siegfried ve Grani. Bir sahnede iki Kuralı o kadar katıdır ki, kuş ancak Regin'yi uykuya daldıktan sonra (anlatının kendisi açısından böyle bir şey gerekli olmadığı halde) Siegfried ile konuşabilir.

Aynı nedenle, halk masallarının prensipleri, ejderha ile yapılan savaşa sadece sessiz seyirciler olarak katılmaktadırlar. Edebi tiyatrodan çok kullanılan üç veya daha fazla kişinin konuşmasına halk anlatılanlarda yer verilmemektedir.

Bir Sahnede İki Kuralı, yine önemli olan **Zıtlık Kuralı**'yla (*des Gesetz des Gegensatzes*) birbirini tamamlamaktadır. **Sage**'de her zaman kutuplaşma vardır. Kuvvetli bir Thor'un karşısında mutlaka akıllı bir Odin veya kurnaz Loki bulunmalıdır. Hüzünlü bir kadının ya-

nında neşeli ve ferahlatıcı biri oturacaktır. Bu temel zıtlık, epik yapısının önemli bir kuralıdır: Genç ve ihtiyar, büyük ve küçük, insan ve canavar, iyi ve kötü.

Zıtlık Kuralı, Sage'nin baş kahramanlarından, özellikleri ve eylemleri baş kahramana zıt olma gereksinimiyle belirlenen diğer bireylere kadar etkili olur. Kahramanlık destanlarımıza, cömertliği nedeniyle sık sık konu olan Danimarka kralı Rolf buna uygun bir örnektir. Bu nedenle cimri biri rakibe gerek vardır. Yalnız bu örnekte rakibin kimliği değişmekte, bazen Rörik, adı biri bazen de İsveçli Adisi'dir. Fakat böyle tek bir zıt kişi bulunsa bile bu anlatı yapısının isteklerini tatmin etmek için yeterlidir.

Bazı entrika tipleri Zıtlık kuralına taşınarak uyar.

(1) Kahraman, caninin öldürücü eylemiyle ölüme gider (Roland, Rüstem, Rolf Kriake, Siegfried).

(2) Büyük kralın, önemsiz ve yönetme yeteneği az olan bir halefi vardır (Rolf'tan sonra Hjarward, Frodi'den sonra Hjarvi, Conchobar'dan sonra "Kısa Saç").³

İki kişi aynı rolde ortaya çıktığında, bunların ikisinin de küçük ve zayıf olarak betimlendiğini gözlemleyebiliriz. Bu iki tip yakından ilişkili iki kişi, Zıtlık Kuralından uzaklaşarak **İkizler Kuralı** (**das Gesetz der Zwillinge**)nin etkisi altına girer. "İkizler" kelimesi burada geniş anlamda ele alınmalıdır. Bu, hem gerçek ikizler hem de aynı rolde olan iki kişi anlamına da gelebilir. Öldürülen Yunan ve Roma krallarının çocukları gerçek ikizlerdir, ve Romus ve Romulus'u en çok bilinen örnek olarak gösterebiliriz.⁴ Kuzey Avrupa'da Hansel ve Gretel⁵ masalında olduğu gibi kovulan veya öldürülen iki kral çocuğu daha yaygındır. Buna rağmen kural daha da ileriye gitmektedir. **İkinci derecede gelen tipler çift olarak ortaya çıkmaktadır.** Zeus'un habercileri iki Dioscuridir. Odin'in habercileri iki Kuzgun veya iki Valkuri'dir. Eğer bu ikizlerden biri önemli bir role geçerse Zıtlık Kuralları-

la karşı karşıya gelmekte ve böylece diğerleriyle zıtlasmaya başlamaktadır. Bunu Dioscuri mitlerinde görebiliriz. Biri parlak diğeri pusludur; biri ölümsüz diğeri ölümlüdür. Bunlar aynı kadın için kavga ederler ve bu nedenle birbirlerini öldürürler.

Devamı Gelecek Sayıda

NOTLAR:

1. Bu yazı 1908 Ağustosunda Berlin Tarihçiler Kongresi'nde verilen bildirinin kısaltılmış bir biçimidir, **Danske Studier** (1908) s. 69-89 da bazı ek açıklamaları aynı konuyu açıkladım. İlk çalışma olarak Gudmund Schütte'nin **Oldsagn om Gottjou** (Copenhagen 1907), s. D4.117 zikredilmeye değer Schütte'den **"Toppgewichts"** ve **"Achtergewichts"** terimlerini aldım. **Dankse Studie** (1907) deki "Episke lovd I gote Aettens Oldsagn" (s. 193-201) adlı çalışmaya bakınız. Son zamanlarda Astrid Lund epik kurallardan Amerikan Kızılderili malzemelerinde söz etti. ("Indiansk sagndigtning og de episke love **"Danske Studier"** (1908) s. 175-188). "Birtiriş kuralı" için kullandığım masal mazesini Astrid Lünd'a borçluyum.
2. Bakınız: Aarne'nin değerli **Vergleichen-de Märchenuntersuchungen** (Helsinki 1907) eseri s. 131.
3. Bu kahramanlar **Roland Şarkıları**'ndan, Firdevs'i'nin Şehname'sinden, **Hrofnasaga Kraka**'dan ve **Volsunga Saga**'dan alınmıştır. (yayımcının notu)
4. Diğer örnekler: The bes'teki Amphion ve Zethos'u, **Miken**'deki Pelias ve Neleus'u ve Arkadya'daki Leukastos ve Parphastos.
5. Hroar ve Helgi (**Hrofnasaga**), Hredric ve Hretmund (**Bewnif**), Erp ve Eltit (**Atlamal**), Signy'in iki çocuğu (**Volsunga Saga**), Hadding ve Guthorm (Saxo I), Rennev ve Thorald (Saxo II), Roe ve Sentus (Saxo II). Olaylar bakımından iki kardeşten ikincisi çoğu kez daha önemlidir. "İki Hadding kardeşler beraberce baş kahraman durumundadırlar, çünkü onlar ikiz ve en küçük kardeşlerdir". (**Hervarar Saga**). İkinci benzer ve önemsiz iki şeyi belirttiği R. M. Meyer'in **Die Altgermanische Poesie** s. 74 ve sonrasında anlatılmaktadır. Geniş anlamda ikiz-yapı halk anlatısında ikinci derecedeki iki kardeş için kullanılır. Sigurd değil de Gunnar ve Hogni sözgelimi; ya da Uffi'ye karşı iki Saxon savaşçısı ve Frowin'in iki oğlu. (Bir istisna örnek ise Hamdir ve Sörlü'dür.)